جیهان بەرەو(سالنامەی هەلەسین) ی ساڵی ١٢٠٢١-.. دکتۆر مەولود ئیبراهیم حەسەن

جیهان بەرەو(سالنامەی هەلەسین) ی ساڵی ١٢٠٢١- سیزارە جیهان بەرەو(سالنامەی نەورۆز) ی ساڵی ١٢٠٢١-

(سالنامەی مرۆڤایەتی-Holocene calendar)

نەورۆز..سالنامەی دوازدە هەزار ساڵەی کورد
لێکۆڵینەوەیەکی زانستی مێژوویی شوێنەواریی ئەفسانەیی بەڵگەدارە
لێکۆڵەر پرۆفیسۆری یاریدەدەر دکتۆر مەولود ئیبراهیم حەسەن،
پسپۆری ئەفسانەو مێژووی کۆنی ئەفسانەی کوردستان.
زانکۆی سەلاحەدین / هەولێر- نەورۆزی ١٢٠٢١
بەرامبەر ٢٠٢١ ی زایینی

پێشەکی ..

مێژووی مرۆڤ زۆر کۆنە لەگەڵ سالنامە، چون مرۆڤ لەو سەرەتایەی کە بیری کردۆتە کاری بەرهەم مدارو بەردەوام بکات بەردەوام بێت لە گەڵ وەرزەکان،یەکەمین کاریش کشت وکال بووە ، ئەمەش وای کردووە زۆر بە وردی چاودێری گۆڕانکاریەکانی شێوو ڕۆژومانگەکان و وەرزو ساڵ بکات ، هەر ئەمەش بووەتە هۆی ئەوەی کە ڕۆژژمێری و ساڵژمێری پەرە بسەنێ و زۆر پێش بکەوێ ، ئەوەش ئاشکرایە لە زۆر وڵات و لە نەو زۆر میللەت ، سالنامەو ڕۆژنامەی زۆرو جۆراوجۆر پەیدابوون، جگە لە سالنامەی جیهانی سالنامەی ناوچەیی و ئایینی و نەتەوییش پەیدا بوو ن . ئەستالە جیهان ژمارەی سالنامەکان هێندە زۆرن بەسەرکردنەوەو کۆکردنەوەیان زەحمەت کەوتووە ، هەر لە کوردستان ژمارەیەکی یەکجار زۆر سالنامە هەن و هەر یەکەیان بۆ ناوچەیەک و ئایین و ئایینزاکەکن ،جگە لە سالنامە ڕۆژژمێری زۆرو وردیش هەن کە بۆ نموونە : چلەی زستان و چلەی هاوین بە ڕۆژەکان دەژمێرن و ئاوو هەواو بەروبومی پێ دیاری دەکەن . بەوەش سودیان لە هەڵهاتن و ئاوا بوونی ئەستێرەو مانگ و ڕۆژ و سەوزبوونی گیاو پشکوتنی گوڵ و هەڵس و کەوتی ئاژەڵ و گیانداریەکان وەرگرتووە، ئەم وەردەکاریەی سالنامەو ڕۆژنامە چووەتە نێو ئەدەبی زارەکی وئەفسانەو بوونەتە پەند و قسەی نەستەق و چیرۆک و بەردەوام دەگوترێنەوە .

کۆنترین ساڵنامە ..

ساڵنامە بەرهه می گەشەکردن و پێشکەوتنی شارەستانیەتەکانە، کۆنترین شارستانیەتیش شارستانیەتی کوردستانە،چۆن کوردستان بەقسەی زۆر لە پسپۆران و لێکۆڵەران ، بە تایبەت(دەبلیو.ئای، ویگرام و ئەدگارتی.ئای، ویگرام) لەسەر ئەو ڕایەن کە (کوردستان لانکەی مرۆڤایی□تیە) و (نایف زەهرەدین) یش دەڵێ:(کوردستان لانکەی شارستانیەت)،(*١) ەو ئەمەش ڕای زۆربەی زاناو لێکۆڵەرو پسپۆرانی مێژووی کۆنە ، ئەوەش ڕێگای ئەوە خۆش دەکات کە هه ر ئەو کۆنترین شارستانیەتەی کوردستان خاوەنی کۆنترین ساڵنامەش بێت . سۆمەریەکان کە میللەتێکن لە کوردستان قۆناخی یەکەمی شارستانیەتەکەیان دەستپێکردوو خۆشیان بەشێکن لە ئەڵقەگرنگەکانی پێکهاتەی مێژوویی میللەتی کورد ، ئەمەش ڕای زۆربەی شارەزایانی مێژووی سۆمەرە، هه رچەندە سۆمەریەکان وەک ئەوەی زۆر زوو ساڵنامەیان بەکارھێناوە، بەڵام؛ لە نێو نووسینەکانیان دا درەنگ باسی ساڵنامەیان کردووە ، بەڵام ؛ ئەگەر سەرنجی ژیانی ڕؤژانەوکارو ئایین و پێشکەوتن و درووستکردنی شارو پێکھێنانی دەسەڵاتەکانیان بدەین و دەقە ئایینی و کلتوری و ئەفسانەکنیان بخوێنیەوە ، ھێمای ساڵنامەیان تێدا دەبینین ، هه رچوونە (جیهانی ژێرە وە) لە ١/٧ساڵی سۆمەریەوە تا زیندوو بوونەوەی (دەمموزی) و(هاتنەوە سەردنیا) ی لە ١/١ ساڵی نوێی و وەک جەژنێکی گەورەو ڕؤژێکی دیاری کراو وەک لە داستانی – دەمموزو عەشتار- داهاتووە، کە ئەو ڕؤژە ڕؤژی یەکەمی سەری ساڵێ سۆمەریەکانەو لە هه مان کاتیش (جەژنی گەورەی زەگمەک) یشە،کە گەورەترین و کۆنترین جەژنی ئایینی وئەفسانەیی و سروشتی و کشتوکالی و فەلەکی سۆمەریەکان وهه موو مرۆڤایەتیە . پسپۆرێک دەنووسێ :(سۆمەریەکان یەکەمین میللەتن ساڵنامەیان دانا) و(٢١ئازارسەرتای ساڵی نوێیە بەپێی ساڵنامە سۆمەریە پەیرەوکراوەکان لە سەردەمی شارە وڵات داولە سەرەتای شارستانیەتی دوو ڕووباران و نزیکەی لەساڵی ٧٥٧٨دا) (١) هه روەها دکتۆر دڵشاد زامواپسۆری شوێنەوار لە نووسێنێک دا بە ناوی – مێژووی بەکارھێنانی ساڵنامە لە میسۆپۆتامیاو زاگرۆس!) دا دەنووسێ :(یەکەم نووسێنەوەی مێژوو و دانانی ساڵنامە پێنج هه زار ساڵ ل□مەو بەر دەستی پێکردووە.(٢) دیارە جەژنی – زەگمەک – و جەژنەکانی تری سۆمەری کە ساڵانە پێرۆز دەکران، ئەمە بۆخۆی نیشانەی بوونی ساڵنامەی سۆمەریەکانە، چۆن ئەم جەژنانە ساڵانە لە ڕۆژی خۆیان پیرۆز دەکران.

بەم دواییەگروپێکی شوێنەوارناس لە – ئۆسکۆتلەندا- لە کاتی گەڕانیان دا لە ناوچەی (وارن فیلد) ولەدەورو بە ری – قەڵای

كارثيس- لە هه رێمى – ئەبر ديشنا يەرى ئۆسكۆتلەندا- دوازدە چاڵيان دۆزيەوە ، كە وا پێدەچێ باسى قۆناغەكانى مانگە هه يقي□كان بكات گروپەكە ڕايان وا يەكە كە ئەم چاڵانە :(باسى گۆمەڵگا يەك دەكەن كە پشتيان بە ڕاوى ماسى و كۆكردنەوەى بەرهه م بەستووە پێش – ١٠٠٠٠هه زار ساڵ)(٣) وەك دەبينين زاناكان لێرە وشەى – پێدەچێ!!- بە كاردێنن،كە ئەمە گومانێك لەسەر دەهه زار ساڵە كە دروست دەكات! جگە لەم انە زۆر ميللەت و وڵاتى تر باس لە كۆنى و پێشينەى ساڵنامەى خۆيان دەكەن. ئەوە هه مووى ئەوە دەسەلمێنێ كە بيرۆكەى ساڵنامە لاى مر□ق ز□ر كۆنەو بەر هه مە كەشى هه مە جۆرە.

ساڵنامە هه رە كۆنەكان ..

ئەگەر گەشتێك بە نێو لاپەڕەكانى مێژوو دا بكەى و چاو بە دواى – ساڵنامە – كاند ا بگێڕى ، ژمارە يەكى زۆرت بەرچاو دەكەوێ و زۆربەشيان وا خۆ دەخەنە بەرچاو كە ئەوان يەكەمين ساڵنامەيان دروستكردووە! ديارە هه ريەكەو بە گوێرەى وڵات و نە تەوەكەى خۆى ساڵنامەكەى خۆى بە يەكەم دادەنێ !(*٢)

ئێمە لەم لێكۆڵێنەوەيەدا دوا جار هه وڵدەدەين بە بەڵگە بيسەلمێنين كە كاميان كۆنترينەوە يەكەمينە! ئێستا ناوى هه ندێك لەو ساڵنامە كۆنانە دەخەين□ بەرچاوى خو□ن□د□واران :-

- ساڵنامەى ئوسكۆتلەندا ١٠٠٠٠ ساڵ؟!! ، ساڵنامەى سۆمەرى..بە ناوى ساڵنامەى دووئاوانيش ناوى هاتووە ٧٥٧٦ساڵ تەمەنيەتى ، ساڵنامەى ميسرى ٧٥٠٠ ساڵ تەمەن ، ساڵنامەى بابيلى ٧٠٠٠ ساڵ ، ساڵنامەى سريان و ئاشوور ٦٧٧٠ ساڵ ، ساڵنامەى فيرعەونى٦٢٦٠ساڵ ، ساڵنامە عيبرى ٥٧٢٠ساڵ ، ساڵنامەى ئەسكەندەر ٢٣٣٣ساڵ .
- ساڵنامەى تر زۆرن و هه ر يەكە ژمارەيەك ساڵيان داوەتە پاڵ خۆيان وبەڵام، ئەمانە كۆنترينەكان بوون بە پێى ساڵەكان! ديارە هيچيان لە كۆنى دا هێندەى سۆمەريەكان بە ڵگەيان بە دەستەوە نيە!
- ساڵنامە بەكارهاتوو و ناسراوەكان
- ئێستاش ناوى هه ندێك لە ناسراوترين و بەكارهاتووترين ساڵنامەتان بۆ دەنووسين .
- ساڵنامەى زايينى، ساڵنامەى كۆچى مانگى ، ساڵنامەى كۆچى خورشيدى ، ساڵنامەى چينى ، ساڵنامەى هيندى ، ساڵنامەى كۆريايى ، ساڵنامەى بودايى . ساڵنامەى حەيوانى ! ساڵنامەى قوبتى ، ساڵنامەى بەر بەرى ، ساڵنامەى عبرى ، ساڵنامەى

ئەرمەنی ، ساڵنامەی کوردی ، ساڵنامەی کوردی گەرمە سیری سولتانی .(٤)

▪ هۆیەکانی دانانی ساڵنامە..

– زۆر هۆ هەن کە دەبنە هۆی دانانی ساڵنامە.. بۆ نموونە : ڕووداوی سروشتی ، ڕووداوی مێژوویی ، لە دایک بوونی پێغەمبەرو سەرکردەکان ، سەرکەوتنی وڵات و دامازردانندنی ئیمپراتۆریەت و بۆنە ئایینییەکان، لە هەموان کۆنترو زۆرتر ساڵنامەی کشتوکاڵیە..کە ئەمەیان زۆر دووبارە بووەتەوە .

▪ **ساڵنامەی زایینی ..**

ئەستا دەتوانین بڵێین..باوترین و ناسراوترین ساڵنامە ساڵنامەی زایینییە، ئەم ساڵنامەیە لە سەربنەمای ڕۆژی لە دایک بوونی (مەسیح) داندراوە! کەچی تا ئەستا جیهانی مەسیحیەت لە سەر ڕۆژی لە دای بوونەکەی ناکۆکن ؛ لە نێوان /٧ کانوونی دووەم و /٢٥ کانوونی یەکەم دا وەک دەبینن لە ڕاستی دا ڕۆژی لە دایک بوونی مەسیح گومانێکی زۆر هەڵدەگرێ !)(٥) ساڵانە پەیڕەوانی مەسیح دەبن بە دوو بەش و بە جیا ئاهەنگی لە دایکبوونی مەسیح دەگێڕن ؛ ئەمە ئەگەر بۆ پەیڕەوانی مەسیح کێشەیەکە؛ کێشەیەکیش بۆ زاناکان و شارەزایانی مێژووی کۆن و شارستانیەتی مرۆڤ لە خودی ساڵنامەکە دا هەیە ؛ زاناکان دەپرسن بۆچی دەبێ لە نێوان ئەم هەموو مێژووە دوورو درێژو پڕ ڕووداوە ، تەنیا (٢٠٠٠) هەزار ساڵەی لە دایکبوونی مەسیح بکرێ بە مێژووی مرۆڤ و شارستانیەتەکان، لە کاتێک دا زۆر ڕووداوی گرنگی مێژوویی زۆر کۆنمان هە یە ؟ هەر بۆیە پشت بە کۆنی و سەرهەڵدانی شارستانیەتەکان پێشنیاری گۆڕانی ئەم مێژوو و ساڵنامەیە دەکەن .

ساڵنامەی کۆچی..

موسلمانەکانیش پاش مەرگی پێغەمبەر خەریک بوو وەک مەسیحیەکان ڕۆژی لە دایکبوونی پێغەمبەر بکەن بەسەرەتای ساڵنامەی ئیسلامەکان، بەڵام؛ ئەوانیش بە هۆی ڕێکنەکەوتنیان لەسەر ڕۆژی لەدایکبوونەکەی لە نێوان ٨ و ١٢ ی ڕەبیعی یەکەم، بە ناچاری ڕۆژی کۆچەکەیان بۆ(شاری مەدینە) هەڵبژاردو وەک ساڵی مانگی کردیان بە ساڵنامەی موسلمانەکان، بەڕاستی ئەو ساڵنامەیەش بە پیی باوەڕی موسلمانان بۆ ڕێو ڕەسمە ئایینییەکانیان دەگونجا ، چۆن ساڵنامەی مانگی

ساڵنامەیەکی نەوەستاوەو ڕۆژو مانگ و جەژنەکان لە نێوان وەرزەکان دا دەسووڕێن ! وەک ئەوەی لەم ساڵانەی دوایی دا لە نێو ساڵێکی هه تاوی دا پێغەمبەر دووجار لەدایک بوو !! ئەم هۆیانەو زۆری تریش وای لە(دکتۆر سیزارێ ئیمیلیانی) و هاوکارەکانی کرد پێشنیاری(ساڵنامەی هۆلۆسین) بکەن وەک ساڵنامەیەکی هه موو مرۆڤایەتی.

ساڵنامەی هۆلۆسین..

سیزارێ ئیمیلیانی کە لە (٨ دیسەمبەری ١٩٢٢لە دیک بووە ولە٣٠ ژوئیەی١٩٩٥ مردووە.)،(٦) زانایەکی ئەمریکی ئیتالی بووە ، جگە لە زەمیناسیی لە چەند پسپۆڕیەکی تریش دا شارەزابووەو کاری کردووە،خاوەنی دوو دکتۆرابووەو ئەندامی چەند نێوەندێکی زانستی بووەو لە هه موو لایەک ڕێزی لێنراوە.(ساڵنامەی هۆلۆسین بیرۆکەی ڕەسەنی (سیزارێ ئیمیلیانی) یە،کە پێ لەسەر (دە هه زارساڵ) پێش زایین دادەگرێ و بە سەرەتای سەردەمی هۆلۆسینی دەزانێ وکۆتایی سەردەمی بەستەڵەک و سەرتای سەردەمی کشت وکالی مرۆییە، کە ئەمە مێژووێکی گرنگ و کاریگەرە بۆ بە تەواوی مرۆڤایەتی، بە پێچەوانەی ڕؤژی – لە دایک بوونی مەسیحی ناڕاست و زۆر مێژووی تر)،(٧) کە لەگەڵ مێژووە کۆن و گرنگەکەی مرۆڤایەتی ناگونجێ ! لە ساڵنامەی هۆلۆسین بە زیادکردنی ١٠٠٠٠ساڵ بۆ ساڵی زایینی هه موو مێژووەکان دەگەڕێتە خۆ. بەم جۆرە سودی زۆری دەبێت بۆ جوگرافیاو مێژوو و شوێنەوارو زانستیش. بە گەیشتن بە ساڵی ساڵنامەی هۆلۆسین دەتوانی (٢٠٢١) بخەیتە سەر(١٠٠٠٠) ساڵ و کە دەکاتە(١٢٠٢١) ساڵ و ساڵئ ئیستای ساڵنامەی هۆلۆسین . گرنگی ئەم ساڵنامەیە بە قسەی سیزارێ ئیمیلیانی لەوەدایە:(کە ساڵنامەی هه موانەو دوورە لە نەتەوەو ئایین وڕەنگ و وڵات ولایەنگیری)(٦)

ئەوە تەنیا سیزارێ ئیمیلیانی نە بوو کە ناڕازی بوو لە ساڵنامەی زایینی و پێشنیاری زیادکردنی (١٠٠٠٠) ساڵی کردووە، لە ساڵی ١٩٢٤(گابریل دوڤیل) و هاوکارەکانیشی داوای زیادکردنی (١٠٠٠٠) ساڵیان کرد بە سەر ساڵەکانی زایینی .(٨)

ئەگەر زانایەکی وەکو سیزارێ ئیمیلیانی ساڵنامەی زایینی ڕەتدەکاتەوەو بەڵگەی زانستی بۆڕایەکەی خۆی دێنێتەوە، ئەوا پسپۆڕێکی کوردیش ڕەخنە لە(ساڵنامەی کوردی) دەگرێ و بە زانستیانە ئەویش ڕەتی دەکاتەوە کە (٢٧٢١) بۆ مێژووی کورد گونجاو بێت !

دکتۆر دڵشاد زاموادەنووسێ:(ڕۆژنامەی کوردستانی کوماری مهابادساڵنامەی کۆچی بە کارهێناوە، لەدوای ساڵانی١٩٦٠ هه ندێک

نووسری کورد لیرو لو ،سای ٦١٢پ.ز وک سانامی کوردیان بکارهنا، بام ، دواتر ئو مسیحیانی خیان ب ئاشوری دزانن(ول استیدا پیوندیان بوانو نی و سریانن) خنیان گرت و وتیان چن وخانی ئیمپراتریتی ئاشوری وشونی ئمدکن سانامی ختان؟! ل بر ئو نووسرانی کورد لرو لو هاتن سای ٧٠٠پ.ز . یان وک دستپکی سانامی کوردی دانا. ئمش بناغیکی وای نی، و تنها مزندیک ک لو سادا پاشایتی میدیا پیدا بوو و دیاک دوتی میدیای دامزراندبت، ک ئمش هیچ بگیکی لسر نیوپاشایانی میدیا ست و پنجا سا پش ئو سا هه رناویان هه بووو پاشابوون، دیاک چند سا پش ئو سا هه ر فرمانواوابوو، دانانی سانامی کوردیش ب ٧٠٠پ.ز. ل هیچ کوکنفرانسکی زانستی مژوونووسان و شوینوارناسانی ئم نیشتماندا جگرنکراو و بلکو هه مکی هاتوو،)(٢) ئگر دکتر دشاد پاشایانی ماد ب ١٥٠ سا پش ٧٠٠ سا پش زایین دباتو ، ئوا ل کتبی(وحدت قومی کرد و ماد) ی نووسر(حبیب التابانی) دنووس چوار ست سا پش زایین پاشایکی ماد ل ناوچی واندز ل شکدا بسر دوزمنکی دا سردکو و ن ؤژی دمین ب نورز، ب های ئوی لو سردمدا هه موو کارگرنگ و سرکوتنکان ل نورزدا ادگییندران ، پاشاک فرمان ددا ئو نژی ک ماو بیکن بجژن تا دگن نورزو ئو سرکوتنک ادگین ، هه ر بو هیش ب جژنی نورزیان دگوت: – جژنی نژ)،(٩)
سانامی کوردیش وک دکتر دشاد دنووس ..لسربنمای زانستی لکینو دانمزراوو زرتر مکی! ئو سانام کوردی قسی زری لبارو کراوو خراوت بر گومان! هه ر ب ی کاتی ئو هاتوو بیر ل سانامیکی دروست و زانستی بکینو .

تقینوی شارستانیت ل کوردستان..

ئو مژوو نووس و پسپرانی مژووی مرقایتی ب خا بکوردستانیان نگوتوو:(لانکی مرقایت) و (لانکی شارستانیت) ، ل کوردستان ج دستی مرق زر کنو بردوام شوونی گرنگ و پاشماوی گرنگتر ددزرتو، ک ل جیهان دا نموونیان زر کم . وک و پشتر نووسیمان ک (سیزار ئیمیلیانی) پشنیازی (١٠٠٠٠سا) ی کردوو بخرت سر ساکانی زاینی و(سانامی هلسین) دابمزر و ئو سردمش بسرتای (دابانی مرق بوو ل ژیانی برهه مخری دستپکی کشت وکال و گوندنشینی بوو)،(٨) دزان .

ئەمەش بە پشتگیری ئەوو لە کوردستان باس لەو تەقینەوە گەورەییە شارستانییە دەکەین، کە چەندین پاشماوەی دەستکارو بیرو باوەڕسازی ئەو خەڵکەن کە ئەو سەردەمە لێرە ژیاون و کاریان کردووەو بەرهە میان بەجێ ماوەو هە موویان بە ئەو سەرەتا گۆڕانکارییەگرنگە دەگێڕینەوە ، کە تەمەنیان بۆ تێکڕایی دوازدە هە زار ساڵە و هە ر هە موو ئەم شوێنە شوێنەوارییە گرنگانەش لە کوردستانن.

ئەشکەوتی شانەدەر…

ئەشکەوتی شانەدەر وەک شوێنێکی گرنگی شوێنەواری لە(ناوچەی برادۆست) و سەر بە(شاری هە ولێر)، هە ر لە زووەوە جێ ژیان و ماڵ و گوندو شاری (مرۆڤی نیاندر تاڵ) بووەو گرنگییەکی جیهانی هە یە، رالف سوالکی دەڵێ:(ئەشکەوتی شانەدەر کۆنترین و گرنگترین و دەوڵەمەندترین ئارشیفی مرۆڤایەتییە) بەڵام، چونکە سیزارە ئیمیلیانی سەرەتای سەرهەڵدانی کشت و کال و گوندنشینی بە گرنگ دەزانێ بۆ بیرۆکەکەی ساڵنامەی هەڵەسین ، ئەوا بۆ سەلماندنی لێکۆڵەرانی پسپۆر ، ئەشکەوتی شانەدەر(یەکەمین ئەشکەوتی کشت وکالی) یە لە هە موو جیهان و یەکەمین گوندیش (گوندی زەڤیا چەمە – زاوی جمی)،(۳*)ی نزیک ئەشکەوتی شانەدەرە، کە بە مەزەندەی لێکۆڵەران تەمەنیان لە نێوان(۱۰ تا۱۲) هە زار ساڵ پێش زایین دەگێڕێتەوە. کە دیارە یەکەمین کشت وکال و یەکەمین گوند لێرەوە دەرکەوتوون. هە ر بۆیە ڕالف سوالکی و هاوڕێکانی کە پشکنینیان لە شانەدەر کردووە ، یەکێکیان دەست بۆ درگای ئەشکەوتی شانەدەر درێژ دکات و دەڵێ:(هە رچی شارستانییەت هە یە لە دەرگای ئەو ئەم شکەوتەوە هاتووەتە دەرەوە .)،(۹)

گوندی بێستان سووری کشت وکالی ..

هە تا ئەم ساڵانەی دوایی ناوی (گوندی چەرموو) ی سەر بە (شاری کەرکوک) ی (کوردستان) بەسەرزارانەوە بوو کە کۆنترین گوندی کشت و کالی جیهانە! بەڵام، بە دەرکەوتنی ئەنجامی پشکنینەکانی (گوندی بیستان سوور) کە گوندێکی کشت و کالیە و تەمەنی (۱۲ هە زار) ساڵە لە (دەشتی شارەزووری) سەربە (شاری سلێمانی) ە، تەمەنی کشت و کال چەند هە زار ساڵێک گێڕاوە دواوە ، بەمەش جارێکی تر کوردستان چۆوە ڕێزی هە رە پێشەوەی دەسپێشخەرییە هە رە کۆنەکانی مرۆڤ و کشت و کال کردن و گوندنشینی لە جیهان .

گرێ ناڤوکە – کوبیکلی تەپە…

گرێ ناڤوکە کە بە ترکی- کوبیکلی تەپە – ی پێدەڵێن:(یەکێ لە شوینەوارە سەیرو سەر سوڕهێنەرەکانی جیهانە و دەکەوێتە سەر زنجیرە

بەرزاییەكانی دوورایی ١٥ كم خوارووی ڕۆژهه ڵاتی شارێ ڕەها-
ئورفای- كوردستانی باكوور- لە تركیا) (٩) زاناكان بە پەرستگایەكی
پیرۆزی دازانن، ئەوەی جێگای سەرنجە تەمەن و جۆری دروستكردنیەتی،
كە تەمەنی بە (١٢ هه زارسال) مەزەندەدەكەن و دروستكردنەكەشی
تراشین و خۆشكردنی هونەری و ئەندازەیی ئەو بەردو ستونانەیەكە ئەو
پەرستگایەی لێدروستكراوە ، لە كاتێك دا لەو زەمەنە نە ئاسن
دۆزرابووەوەو نە بەكاریش دەهات ! ئەی ئەو مرۆڤانە ئەو
ستوونەگەورەوگرانەیان چۆن نەخشاندووە ؟ كە گەور□یان لە نێوان
دە تەن و پەنجا تەن دایە؟! هه ر بۆ یە هه ندێك لە زاناكان
ئەوكارانە بە دەستكردی مرۆڤی ئاسایی نازانن! هه ر ئەو سەیرو
نهێنەیەكە وا لە (كلاوس شمیت) زاناو شوینەوارناسی سەر پەرشتیاری
پشكنین لە گرێ ناڤوكێ دەكات بڵێ:(ئەگەر بەتەواوی پشكنین و
لێكۆڵینەوەكانی گرێ ناڤوكێ تەواو بێت ، ئەوا تیۆری دروستبوونی
مرۆڤ دەگۆڕێ !)،(١٠) كە تا ئەو كات سەتا شەشی شوێنەكە
لێكۆڵینەوەی تێدا كرابوو .

دێرینكۆیۆ ..واتـە كونی قووڵ..

شاری ژێرزەمینی- دێرینكۆیۆ – ی هه شت چین لە ژێر چین (*٤) (سەر
بە شاری وێران شەهر لە كوردستانی باكوور – تركیا-،)(١١) یەكێ تر
لە شوینە سەیرو سەر سوورهـێنەرەكانە، بە هۆی ئەو تایبەتمەندیەوەیە
كە هه ندێك بە (شاری جنۆكان) ی ناو دەبەن، كە بە قووڵایی ٨٥ مەتر
ڕوو لە خوارەویەو جێگای ٣٠ تا ٥٠ هه زار كەسی تێدا دەبێتەوە
ولەگەڵ هه موو پێویستیەكانی ژیان بە گاو گۆلك و مەروبزن و كەرو
ئەسپەوە ! بە شەشسەت دەرگا بەدەرەوە پەیوەستەو دەرگاكان لە
ژوورەوە بە بەردی گران و ئەستوور دادەخرێن و هه رگیز لە دەرەوە
ڕا كەس ناتوانێ بیانكاتەوە! ١٥ هه زار كڵاوڕۆژنەی هه واگۆڕی
تێدایە ! لێكۆڵەران تەمەنی ئەو شارە ژێرزەمینیە بە (١٢ هه زار
ساڵ) دەزانن. ئێمە لە لێكۆڵینەوەیەك دا بە ناوی □ دێرینكۆیۆی
شاری ژێرزەمینی …لە نێوان جیهانی ژیرەوەی داستانی دەمموزی و بە
هه شتی ژێرزەمینی جەمشید دا)،(١٢) بە لێكۆڵینەوە سالماندووهانە
كە ئەم شارە ژێرزەمینیە، جیگای چوونە خوارەوە – جیهانی ژێرەوە –
عالم السفلی – ی دەمموزو عەشتارو ئیننەنای داستانی دەمموزی
سۆمەریەكانە! هه روەها هه مان (بە هه شتی ژیرزەمینی جەمشید) یشە
كە جەمشید لە ئەنجامی سەرمای زۆر پەنای بۆ بردو خەڵكە هه
ڵبژاردەكەی لە نەمان ڕزگاركرد . هه ر ئەم شارەش لە بارەی گرنگی و
سەیریەوە زۆری لە بارەوە گوتراوە ، بۆ نموونە دەڵێن : (شاری
دێرینكۆیۆ بە قەد ئەهرامەكان گرنگ و پڕ نهێنیە .)(١٣) كە ئەم

شارەش بەرهه می کۆمەڵە زانستێکە کە پێکەوە وادەکەن ژیان تێیدا گونجاو بێت . بەڵام؛ نابی ئەوە لە بیر بکەین کە ئەم کارە پڕ زانستیە ، بۆ ١٢ هه زار ساڵ بەر لە ئێستا دەگەڕێتەوە.

کاراهان تەپە…

کاراهان تەپە کەوتووتە ٦٣ کیلۆمەتریێ ڕۆژ هه ڵاتی شاری ئورفا – روها- و لەڕووی بینا سازیەوە وەک کوبیکلی تەپە- گرێ نا ڤوکێیە و زۆریش پیدەچێ کە هاوزەمەن بن.(١٤) لە ساڵی ١٩٩٣لەکاتی بینا سازی ساختمانێکی گەورە لە شا قامی – یەنی یول- کە دەکەوێتە ناوەڕاستی شاری شانلی ئورفا پەیکەریکی مەترو نۆهه ت سانتیمەتری دەرکەوت،کە بۆ چاخی بەردینی نوێ دەگەڕێتەوەوتەمەنێکی ١٢٠٠٠ ساڵەیی هه یە، ئەو پەیکەرە بێ دەمەو چاوەکـــانی بەبەردی – ئابســـیدینی ڕەش – پڕ کراوەتەوە، پەیکەری ناوبراوبە ناوی کۆنترین پەیکەری مرۆڤی تەواو ناسراوە، بە دوو دەست عەورەتی خۆی داپۆشیوە ، هه ر بۆیە بە چاکی نازانرێ پیاوە یاخۆ ژن، بەڵام؛ مەزەندە بۆ ئەوە دەچێ نێرینە بێت .)،(١٤) لەسەروبەندی دۆزینەوەی شوێنی شوێنەواری کاراهان تەپە ، ڕۆژنامەکان نووسیان □ شاری – شانلی ئورفا- ی ترکیا خۆی ئامادە دەکات بۆ ئەوەی – کاراهان تەپە – وەک کۆنترین شوێنی شوێنەواری جیهان ئاشکرا بکات.)،(١٥) ئەوهه واڵە دەبێتە جێگای باسواخواسێکی زۆر جونکە لە- کوبیکلی تەپە- گرێ نا ڤوکێ – کۆنترە. وەک(پرۆفیسۆر نەجمی کارول) دەڵێ:(کنەو پشکنینی تەواوئەوە دەردەخات کە کاراهان تەپە مێژووی□کی ١٢٠٠٠ ساڵەی هه یە ولە کوبیکلی تەپە کۆنترە و کەوتووەتە ٣٥ کم ڕۆژ هه ڵاتیەوە.)،(١٦) کاراهان تەپە لە نێو شوێنەوارناسان بە دەستە خوشکی گرێ نا ڤوکێ – کوبیکلی تەپە دەناسرێ، ئەگەرچی پێشتر گرێ نا ڤوکێ – کوبیکلی تەپە وەک خاڵێ سەرتای دەرکەوتنی مرۆڤ دەناسرا؛ ئەوا ئێستا ئەو خاڵە بۆ کاراهان تەپە دەگەڕێتەوە،

هه ر لەدەورەو بەری کاراهان تەپە چەند شوێنێکی تری شوینەواری گرنگ هه ن کە لە ڕووی گرنگی و هاوزەمەنیەوە زۆر لە کاراهان تەپەو گرێ نا ڤوکێ نزیکن و ئەوانێش – تاشلی تەپە،سەفەر تەپە، هامزان تەپە، ئەمەش ئەو ڕایە پشت ئەستوور تر دەکات بۆ ئەو شوێنە کە پێشتر نووسیمان : تەقینەوەی شارستانیەت ! ئەو تەقینەوەیس ئەوەتا لە کوردستانە، مێژووناسێکی بیانی لە بارەی کوردستان گوتوویەتی: کوردستان خەزنەیەکە هێشتا بە چاکی نەناسراوە! گرفتەکە ئەوەیە کە ئێمەی کورد خۆمان ئەو خەزنەیە ناناسین ! ئەگەر سەرنجی لێکۆڵینەوەکان بدەین دەبینین زۆربەی – یەکەمین – و – کۆنترین – ەکان دەگەڕینەوە کوردستان .

شاری حەسەن کێف...

شاری (حەسەن کێف) یەکێ لە شارەکۆن و دەگمەنەکانی جیهانەو زیاتر لە هەزار ماڵە ئەشکەوتی تێدایە کە دەستکردن و کۆنترین شاری بەردەوام ئاوەدانی جیهانە و کە تا ئێستا هەندێک لە دانیشتوانەکەی هەر لەو نێو ئەشکەوتەکان دا دەژین.(*٥) تەمەنی (١٢ هەزار ساڵە) ەو ئەو شارە دەکەوێتە ڕۆخ ڕووباری دیجلە و سەربە شاری باتمانی کوردستانی باکوور و خوارووی – ترکیا- یە. بە ناوی – حەسەن کێف- زۆر لێکدانەوە کراوە، بەڵام ، ئەمە ئەوە بەڕاست دەزانین کە دەنووسن ە حصن بەمانای قەڵادەت و کیفا واتە بەرد – شاخ-) ،(١٧) کە دەشێ ئەو ناوە لە دوای هاتنی ئیسلام بڵاو بووبێتەوەو – حصن- کە مانای قەڵا دەدا بووە بە – حسن- و کیفا.. بە ئارامی بەمانای بەرد دێ و بووە بە – کێف- تێکەڵا بووە بە حەسەن کێف، ئەم شارە زۆربەی هەرە زۆری دانیشتوانەکەی کوردن و کە مە نەتەوی تریشی تێدا دەژین ، شارەکە لە حەفتاکانی سەدەی ڕابردووەو بوە بە شارەکی سەربە – یەنیسکە – و ساڵانە ژمارەیەکی یەکجار زۆر گەشتیار لە هەموو وڵاتانەوە ڕووی تێدەکەن ، بە داخەوە دەمێکە دەسەڵاتدارانی ترکیا پڕۆژەی بەنداوی- ئەلیسو – یان خستووەتە سەرو خەریکن دەیخەنە ژێر ئاوو بە مەش مێژووەکی ١٢ هەزار ساڵەی وڵاتەکەمان و هەموو مرۆڤایەتی ژێر ئاو دەخەن و یادەوەریەکانمان بنگۆم دەکەن!! وەک دەبینن شاری حەسەن کێفیش تەمەنی ١٢ هەزار ساڵە و دەبێتە دەستە خوشکی شارو شوێنەکانی تر لەم دەورو بەرەی کە هەمان تەمەنیان هە یەو لەسەروە باسمان کردن .

قەڵای شاری هەولێر...

قەڵای هەولێر ، قەڵایەکی کۆن و گرنگی ناوچەکەو جیهانە،هەرچەند لەساڵانی ١٩٣٧ ەو وەک شوێنەوار ناسێنرا، بەڵام، تاساڵی ٢٠٠٦ هیچ پشکنینێکی تێدا نەکراوە(لەو ساڵەدا دەستەیەکی شوێنەوارناسیی چیکی لە زانکۆی ویست بە هیما بەسەرۆکایەتی کارل نوڤیچک هاتن بۆ کنەو پشکنین لە قەڵا لەگەڵ بەشی شوینەواری زانکۆی سەلاحەدین، دەستە نەردراوەکە دەستیان بە ڕوومالێکی جیۆفیزیا ییکرد، گەیشتنە ئەوەی کە لە هەندێ جێگای بەدەنی قەڵا نەگونجانێک هەیە، بە قووڵایی ٢١م ٩ ، ئەوە نیشانەی ئەوەیە کە هەندی تاشە بەردی گەورەو خانوو شکێنراون، دەستە هەندی وردە تاسولکەی جۆرەی کۆکردەوە،لە بەدەنی ڕۆژئاوای قەڵای هەولێر، کە بە چاخی بەردینی ناوە ڕاست دەگەڕێتەوە-١٣٠٠٠-٨٥٠٠ پ.ز، ئەمەش نیشانەی ئەوەیە کە قەڵای هەولێر هەرلە کۆنەوە ئاوەدان بووەو زۆر شارستانیەت و ئیمپراتۆریەت تێداژیاون)،(٢٣) ئەوە دەرکەوت کە ئەوەی کەدەڵێن

..هه وڵێر شارێکە باپیرانی سۆمەریەکان دروستیان کردووە ، ڕاستە.
ئەوە شاری هه وڵیرو قەڵا دێرینەکەشی دەچێتە ڕێزی پێشەوەی ئەم شوێنەگرنگ و کۆنا نەی کوردستان کە تەمەنیان لەسەرەوەی دوازدە هه زار ساڵە .

ئەوەی تا ئێستا ئێمە لەم توێژینەوەیە دا کردوومانە ، ڕێگا خۆشکردنە بۆ دۆزینەوەی جێ دەست و کاری ژیانی پڕ لە گۆڕانکاری سەرەتای کشت و کال و گوندنشینی، واتە ئەو سەردەم و چاخەی کە زانا (سیزارە ئیمیلیانی) دەیهەوێ ساڵنامەی هولۆسینی تێدا دەست پێبکات ، وەک لە بەسەرکردنەوەی شوینەکان دەرکەوت ..هه موویان لە کوردستانن و زۆریش لێک دوورنین و هه ر یەکەشیان بۆ خۆی خاوەنی تایبەتمەندی یەکجار گرنگن ، کە بە ڕوونی جێ دەست و بیرو کاری ئەندازیاری و هونەریان پێوە دیارە، ئەوە دەردەخەن کە ئەو مرۆڤانەی لەم شارو شوینانەدا ژیاون کاریان کردووە ، لە ئاستێکی بەرزی بیرکردنەوە زانست و هونەری ئەو سەردەم و چاخەدا بوونە!
بەوردبوونەوەی زانستیانە لەم جێ دەست و کارانە پرسیاری زۆرو لێکدانەوەی گرنگمان بۆ پەیدا دەبێت ، کە ناکرێ مرۆڤەکان لەم کارانەیان دا یەک ڕەهه ند بووبن ! ئایا ئەو کارانە پێشینەیەکیان هه یە؟ ئایا کەرەستەو ئامیرە بە کار هاتووەکان چی بوون و چۆن بوون؟ ئەو مرۆڤانەی ئەم کارە گرنگ و گرانانەیان کردووە باری ئابووری و خواردن و خواردنەوەیان چۆن دەست دەکەوت ؟ لە هه مووی گرنگ تر بۆ ئێمە ، چۆن سەیری شەوو ڕۆژو مانگ و وەرزو ساڵیان کردووە ؟ بە زمانی ئێستا – ساڵنامە- یان هه بووە ؟ ئێمە بۆ خۆمان لە نێو ئەم کارکردنە وردو باریک و گرنگ و گەورەو ئەندازییەدا کاریگەری ساڵنامەو ئاوو هه وا ناسیی ئەبێنین! چۆن ئەم کارانە بە شەوو ڕۆژێک دروست نەکراون و ساڵ مانگی زۆری خایاندووە، هه ر بۆیە ئەگەر سەیری ستوونەکانی – گرێ ناڤوکێ- کوبیکلی تەپە – بکەین دەبینین لە بەردی قایم و خۆڕاگر دروستکراون ، ئەمەش نیشانەی ئەوەیە کە دروستکەرانی ئەم پەرستگاو ستوونانە حیسابی تەمەنی زۆرو مانەوەی زۆرتریان بۆ کارەکانی خۆیان کردووە، بەردی ڕەق و شیاویان هه ڵبژاردووە بۆ کارو هونەرەکەیان و ئەزیەتی زۆریان بینیوە، هه ر ئەم□ش پاش دوازدە هه زار ساڵ کارەکانیان بە روونی و جوانی ماو ن□تەوە . ئەگەر وەک دەبینین دەسکارە پڕ لە زانست و هونەرەکانیان گەیشتوونەتە ئەمڕۆ، ئەوە بێشک زانیارە کانیان لە بارەی ئاوو هه وا ناسیی و ساڵنامەشەوە بەردەوام بووە و گەیشتووەتە سۆمەریەکان و تا ئێستاش بەردەوامە .

بەرەو دۆزینەوەی ساڵنامە هه رە کۆنەکە..

ئەوە ساغ بووەتەوە ک ئەو ڕۆشنبیرییە کلتوری و ئەفسانەیی و فۆلکلۆرییەی کە بە دەیان هه زار ساڵ مرۆڤ پێی دەژیاو بە کاری دەناو لەی زیاد دەکرد، لە گەڵ مرۆڤ لە هه موو قۆناغە کان بەردەوام بووەو دواجار هاتووەتە نێو نووسین و کتێبەکان ، بەشێکی ئەو زانیاریانە لە نێو دەقە زارەکیان دابوون و بەشیکیشی لە نێو دەستکردوو کەرەستەکان و پاشماوەکان دەرکەوتوون و گەیشتوونەتە دەست مرۆڤی ئەم سەردەمە! لە نێو ئەم کلتورو ڕۆشنبیرییە دا بەشێکی زانیاری و تاقیکردنەوەی – ساڵنامەناسیی – بووە. هه ر بۆ یە دەبینین سەمەرییەکان لەوەشدا پێشدەست بوون و هه ر زووو ساڵنامەیان داهێنا .

ساڵنامەی سەمەرییەکان..کۆنترین ساڵنامە..

ئەگەر سەرنج بدەین لە (ئەشکەوتی شانەدەر) کە بە ڕای (ڕالف سوالکی) و هاوەڵەکانی کە بۆ یەکەمین جار سەرپەرشتی پشکنینیان تێدا کردووە ، دەڵێن:(ئەشکەوتی شانەدەر کۆنترین و دەوڵەمەندترین و گرنگترین ئەرشیفی مرۆڤایەتیە.) ئەم ڕستەیە لە ناو خۆی زۆر مانا هه ڵدەگرێ ! ئەرێ ئەمە چەندمان سود لەم گرنترین و دەوڵەمەندترین و کۆنترین ئەرشیفە وەرگرتووە؟ لێرە من تەنیا باس لەو بەردەوامیەی ژیان دەکەم کە لەم ئەشکەوتەو دەورو بەری دا هه بووە ، تادەگاتە (کشت و کالی ئەشکەوت لە شانەدەر)و (یەکەمین گوندی زەڤیاچەمە- زاوی جمی –ی کشت وکالی) و پەرت بوون و پێکهێنەوەی مرۆڤەکان سەرهه ڵدانی شارستانیەتکان، ئەو شارستانیەتانەی کە رالف سوالکی روو لە دەرگای ئەشکەوتی شانەدەر دەکات و دەڵێ : هه رچی شارستانیەت هه یە لە دەرگای ئەو ئەشکەوتە هاتووەتە دەرەوە! هه ر ئەوەش دەبینی دەورو بەری شانەدەر پڕە لە شارستانیەتی کۆن و گرنگ ، ئەو شارستانیەتە بەرهه می ژیانی ئەو مرۆڤانەیە کە لە سەرەتاوە بە (برادەستی) و زاگرۆسی) دەناسرێن و دواجار بە (سەمەری و دووەووباران) ئەو سەمەریانە کلتورو ئایین وئەفسانەو زارگوتن و فۆلکلۆری خۆیان لەو باپیرانەوە بۆ ماوەتەوەو پەرەیان پیداوە ، ئەگەر هه رتەنیا (زانستی ساڵنامە) وەربگرین ! ئەوە هیچیەک لە مرۆڤ و خۆلەکەی (شانەدەرو بەستان سوورو دەربنکەیە وگرە ناڤوکە و حسەن کیف وکاراهان تەپە، قەڵای هه ولێر) کان بە پێشینەیەکی ساڵناسیی نەبوونەو ئەو سەرەتا ساڵناسییەش دواجار گەیشتووەتە سەمەرییەکان و برەویان پێداوە.

وەک پۆل کۆلینز دەڵێ:(ئەوەی کە قۆناغە جیاجیاکانی مێژووی

دووڕووبارانی بە یەکتر بەستەوە،ئەوە دەستەیەک لە داب و نەریت و
ئەفسانەو باوەڕو ئایین بوو، بە جۆرێکی تر ڕۆشنبیرییەکی تایبەت و
پێشکەوتوو، لە پاش داهێنانی دەوروبەری ساڵی ٣٢٠٠پ.ز،لە لایەن
سۆمەریەکانەوە.)،(١٨) هه ر ئەو کلتورو ئەفسانەیەش بوو، بووە هۆی
ئەوەی کە سۆمەریەکان ناوی مانگ و ڕۆژەکانی هه فتە ..ناوڵێنانێکی
ئەفسانەیی بیت و کە تا ئیستاش هه روا ماوەتەوە ، هه ر بۆیە
دەبینین کە :(زاناکان یەک ڕا بوون لەبارەی عەبقریەت و هه
ڵکەوتەیی سۆمەریەکان لە ئاستی قووڵی زانستی فەلەکناسیی و
وێناکردنە دروست و وردەکانیان دەربارەی گەڵە ئەستیرەی هه
تاویمان.)،(١٩) هه ر ئەو زانیاریە قووڵ و دروستەبوو، بووە هۆی
ئەوەی کە : سۆمەریەکان بۆ یەکەم جار توانیان ئەو شەوو ڕۆژە
دەسنیشان بکەن کە شەوو ڕۆژ تییدا یەکسان دەبێت و بیکەن بە ڕۆژی
یەکەمی مانگی یەکەمی ساڵی نوێی خۆیان . هه ر ئەو ڕۆژەشیان کرد بە
جەژن بە ناوی زەگمەک- نەورۆزی ئێستامان و کە تا ئێستاش ئەو سەری
ساڵە وەک خۆی ماوەتەوە! هه ر ئەو سۆمەریانە بوون کە :(بازنەیان
بەسەر ٣٦٠ پلە دابەشکرد، کە دەسکەوتیکی زانستی گەورەیە بۆ ئەو
سەردەمەو زاناکانی ئەوڕۆی سەرسامکردووە، کە چۆن سۆمەریەکان
توانیان ئەمە بکەن بەبێ ئەوەئ ئامیرێکی زانستی وردیان لەبەردەست
بێت! هه رئەوان بوون کاتیان بە سەر کاتژمیر دابەشکردو کاتژمێر
بەسەر دەقیقەو دەقیقە بەسەر چرکە، بە دابەشکردنێکی- شەستی-
بۆکاتەکان ، کە هێشتا ڕێکخستنەکانیان بۆ ساڵنامەی هه تاوی و
مانگی لە هه موو جیهان بەکاردێت ، بە کەمێک دەسکاریەوە.)،(١٩) لە
بارەی کۆنی و سەردەمی کارە زانستیەکانی سۆمەریەکان دەڵێن:
(کۆنترین نموونەی داهێنانی نێوان دووڕوو باران بۆ هه زارەی
حەوتەمی پێش زایین دەگەڕێتەوە ،کاتێ کە دانیشتوانی ئەو شووێنەی
ئێستا بە باکووری عێراق- کوردستان- دەناسڕێ ، نشینگەیان بەدەست
لە تۆپە قوڕدروستکردولەبەرهه تاو وشکیان دەکردوە.)،(٢٠) حەفت هه
زار ساڵ پێش زاین دەکاتە ئەو سەردەمەی سۆمەریەکان هێشتا لە
کوردستان بوون، دواتر کە بەشێکیان لێ چوونە خوارەوەو قۆناخێکی
نوێی شارستانیەتیان دەست پێکرد ! بەڵێ:(ئەو دانیشتوانە کۆنەی
نێوان دووڕووباران بوون، کە یەکەمین شارساتانیەتی پێشکەوتوویان
دەست پێکردوو بۆ یەکەمینجار نووسینیان داهێنا، زانستی هونەرو
بیناسازی و فەلەکناسیی و بیرکاری و داهێنانی جووت و هه وجاڕو
بەلەمی چارۆگەدارو بەرنامەی ژمار□یان داهێنا ، بەڵێ ئەوە
سۆمەریەکان بوون کە لە هه زارەی حەوتەم و دوو ڕووبارانیان کرد بە
– لانکەی شارستانیەت-)،(٢١) لە دواجار لە نێو ئەم هه موو داهێنان
و پێشکەوتنەدا:(ئەوەسۆمەرئەکان بوون یەکەمین جار ساڵنامەیان

داهێنا.) ،(١) سۆمەریەکان میللەتێکی زۆر جەژن بوون ئەو جەژنانە بە پێی ساڵنامە وڕۆژانی مانگ و هه فتە، گەورەترین جەژنیان ڕۆژی جەژن زەگمەک – نەورۆز- بوو، □ کە هه مووساڵی سۆمەریەکان لە ٢١ ئازار دەیکەن بەجەژن و کە سەری ساڵی نوێێ – ساڵنامە- یەتیان.) ،(٢٢)

ئێستا ئەوە دەرکەوت کە سەرەتای ساڵنامەی سۆمەری ئەو کاتە بووە کە هێشتا بە شێک لە سۆمەریەکان نە چووبوونە خوارەوی – عێراق – ی ئەمڕؤ و هـه ر لە کوردسـتان دەژیـان ، ئەگەر سـەرنج بـدەین لە (داسـتانی دەممـووزی و عەشتـار) ی سـۆمەری دا ، زینـدووبووەنەوەو هاتنەوە سەر دنیای د□مووزی لە سەری ساڵی سۆمەریە و چوونە خوارەوەو – جیهانی ژێرەوە – ش لە ١/٧ی ساڵ دایە و تەمەنی داستانی د□مووزیش بە ڕای لێکۆڵەران و شارەزای مێژووی سۆمەر لەگەڵ تەمەنی کشت و کالی ئەشکەوتەو ئەمەش دەکاتە دوازدە هه زار ساڵ بەر لە ئەمڕۆ، ئەمەش بەو مانـایەیە کە جەژنـی نەورۆز کە هـه مان جەژنـی زەگمەک و ڕؤژی سەری ساڵی سۆمەریە ، تەمەنی دوازدە هه زار ساڵە ، وەک پێشتر بە لێکۆڵێنەوە گەیشتینە ئەو ئەنجامەی : شاری ژێرزەمـینی دێرینکۆیۆی هه شت چێن ل□ زیر چین ، هه مان جیهانی ژێرەوە- عالـم السفلی – ی داستانی د□مووزیە . ڕۆژی یەکەمی سەری ساڵی سۆمەری ، ئەو ڕؤژەیە کە شەوو ڕؤژ تێدا بەرامبەر دەبن ، ناسین و دەستنیشان کردنی ئەو ڕۆژەش سەرەتای ساڵنامەی سۆمەریە کە باپیرانیان زۆر زوو ئەو سەرەتایەیان کردووە بە جەژن و سەری ساڵی خۆیان.

دوا وتە..

لەم لێکۆڵینەوەیە دا بۆمان دەرکەوت لە دوازدە هه زارساڵ لەوەپێش تەقینەوەیەکی گەورەی شارستانیەت لە کوردستان سەری هه ڵداوەو تەمەنی هه ر هه موو شوێنەکان(شانەدەرودێرینکۆیۆو گرێناڤوکێ و حەسەن کێف و بێستان سوور) تەواو دوازدە هه زار ساڵە، ئەوە ئەو پێشنیـارەی کە زانـای زەمیننـاس (دکتۆر سـیزارە ئیمیلیـانی) و هاوڕێکانی کردبوویان لە چەند د□ی□□ک لەوەپێش بە ناوی (ساڵنامەی هۆلۆسین) ، ئەوا بەڵگەی زانستی زۆری لە کوردستان بۆ پەیدابوو، لەمەش دا ئەو زەمەنە هه موو □وداوەگرنگەکانی مێژوو دەگرێتە خۆو جیهان لەوە ڕزگاردەکات ؛ کە هه موو تەمەنی بە دوو هه زار ساڵ هێمای بۆ بکرێ !

ئەنجامەکان..

ئێسـتا لە کۆتـایی دا دەگەینە چەنـد ئەنجـامێک و ئەو ئەنجامـانە دەخەینە بەردەستی (پەرلەمانی کوردستان) و (حکومەتی هه ریم) و(

وەزارەتی خوێندنی بالاو توێژینەوەی زانستی) و (وەزارەتی ڕۆشنبیریی) و تەواوی پسپۆران و ڕۆشنبیران و هەموو خەڵکی کوردستان و عێراق، بۆ ئەوەی ڕاو سەرنجی خۆیان لەبارەوە دەربڕن و بۆ هه ند وەری بگرن .

١ – ساڵنامەی زاینی ڕۆژی دەستپێکردنی کەدەکاتە ڕۆژی لەدایکبوونی(مەسیح) نە چەسپاوەو ساڵانە جیهانی مەسیحیەت لە دوو ڕۆژدا جەژن دەکەن، پێویست دەکات ڕۆژێکی دیارو گونجاو لە گەڵ ساڵنامە..بەتایبەت ساڵنامەی هه تاوی بگونجێ و جێگیر بیت و جیهان لەسەری کۆک بێت.

٢ – ساڵنامەی زاینی ئێستاش لە هه موو وڵاتان کاری پێناکرێ و ناتوانیوە ببێتە ساڵنامەی یەکگرتووی هه موو مرۆڤایەتی . بۆ تەمەنی دوو هه زار ساڵەشی ناتوانی هه موو مێژووی مرۆڤایەتی بگرێتە خۆ!

٣ – هه ر ئێستا لە جیهان دا چەند ساڵنامەیەکی تریش هه ر یەکە ساڵنامەی ئاینێکی تایبەتن ، بۆ هەی ئەوەو ئەوانیش ساڵنامەی سنووردارن و سنوورەکەیان لە گەڵ سنووری ئاینەکەیانە.

٤ – بەکارهێنانی ئەم هه موو ساڵنامەیە وای کردووە لە ڕووی ڕووداوە مێژووییەکان ، وڵاتان هه تا ڕادەیەک لەیەکدابڕێن و مێژوویان تێکەڵکاتەوە.

٥ – ئێستا ساڵنامەی نەورۆز بە هەی ئەو مێژووە کۆنەی کە هه یەتی و ئەو ڕۆژی دەستپێکردنە جێگیرەی کە لە گەڵ سوڕانی ساڵ هه تاوی تەواو گونجاوەو چەسپاوە ، زۆر لە بارە بۆتەمەنی دوازدە هه زارساڵەییەوە بکرێت بە (ساڵنامەی مرۆڤایەتی) وەک ئەوەی دکتۆر سیزارە ئیمیلیانی و هاوڕاکانی پێشنیاریان کردوو کاریان بۆکرد.

٦ – نەورۆز وەک جەژنێکی کۆنی مرۆڤایەتی هه ر لە سەرەتاوە ، واتە زۆر پێش زاینی ڕێهه ندێکی جیهانی هه بووەو ئەوە (کۆمەڵەی گشتی نەتەوە یەکگرتووەکان) یش لە ساڵی ٢٠١٠ دا بە فەرمی وەک جەژنێکی کلتوری ئاشتی-نەورۆز- ی کردی بە جەژنی هه موو جیهان .

٧ – زۆر گونجاوە ئێستاش ئەم جەژنە جیهانیەی نەورۆز بکرێ بە(ساڵنامەی نەورۆز) وسەرەتاکەشی لە دوازدە هه زار ساڵ لەوە پێش دەسپێبکات و هه موو جیان بەکاری بێنە و جیهان بخاتە نەو یەک ساڵنامەی کۆن و گرنگ و بەواپێکراوو یەکگرتوو.

٨ – بەکارهێنانی ساڵنامەی نەورۆز بەمانای ڕەتکردنەوەی یەکجاری ساڵنامەکانی تر نیە! بەڵکو هه موو وڵات و نەتەوەو ئاینێک دەتوانن لە پاڵ ساڵنامەی نەورۆز- ساڵنامەی مرۆڤایەتی- ساڵنامە تایبەتەکەی خۆیان بە کاربێنن.

٩ – بەکارھێنانی ساڵنامەی نەورۆز وەک ساڵنامەیەکی یەکگرتوو لە ھه موو جیهان ، مێژووی کۆن و نوێی و ڕوودا□کان یەک دەخات و مرۆڤایەتی دەخاتە سەر یەک ڕێتمی ژیان و مێژوو.
١٠ – بۆ گەیشتن بە – ساڵنامەی نەورۆز – ھێندە بەسە ١٠٠٠٠ ساڵ بخەیتە سەر ٢٠٢١ ساڵی زایینی نوێی ..بۆنموونە ئەمساڵ ، کە دەکاتە ١٢٠٢١ و بۆ- ساڵنامەی ھۆلۆسین – پێشنیارکراوی سیزارە ئیمیلیانی و ھاوڕاکانیشی بە ھه مان شێوەیە و ڕۆژی دەستپێکردنی ساڵی نەورۆزیش لە ١/١ ساڵی نوێوە دەست پێدەکات .
١١- ئێمە بە چاک و گونجاوی دەزانین بۆ ئەم ساڵنامەیە کۆنە ،کە سیزارە ئیمیلیانی بە ناوی (ساڵنامەی ھۆلۆسین) پێشنیاری کردووە ، ناوی ساڵنامەی نەورۆز ب□□ت، بەو ھۆیەی کە داستانی دەمموزیش تەمەنی دوازدە ھه زار ساڵەو ئەوەش ڕوونبووە وە کە شاری دێرینکۆیۆی ژێر زەمینی جیهانی ژێرەوە- عالم السفلی – ی داستانی د□مووزی و شوێنی زیندوو بوونەوەی د□مووزیشە ، کە ڕۆژی زیندوو بوونەوەکەشی جەژنی – زەگمەک – نەورۆز – ی ئێستایە. ھه روەھا جەژنی نەورۆز ل□ پ□□ش زایینەوە بەوناوە ناسراوەو ڕەھه ندێکی جیهانیشی ھه بووە .
(١٢) – وەک زانست و واقیع دەری خست ھه موو ئەم شوێنە کۆن و گرنگ و دەگمەنانە لە کوردستان و لە یەک سەردەم سەریان ھه ڵداوەو – تەقینەوی شارستانیەت – یان پێکھێناوە – ئەوەش ئەو مافە بە(کوردستان) دەدات کە ساڵنامە کە بە ناوی نەورۆز ب□□ت ، کە نەورۆزیش ھه ر لەسەرەتاوە لە کوردستان سەری ھه ڵداوەو ھه ر لە کوردستانیش بە دنیادا ب□□او بووەتەوەو لەگەڵیان ھاوتەمەنە.

**

سەرنج و تێبینی:
(١) – زۆر جار لێکۆڵەرو شارەزایانی مێژووی کوردوجوگرافی و پێکھاتەکەی ،پاش گەڕان و لێکۆڵینەوە ھه ندی باس و پێناسەی زۆر جوان و گرنگ بۆ کوردستان دەنووسن ، کەچی ئێمە خۆمان گومان لە و باس و پێناسانە دەکەی ، بەمەش نە نرخی وڵاتی خۆمان دەزانین و نە ڕیز لەو کەسانەش دەگرین کە بە زانستیەوە باسی کوردستان دەکەن!!
(٢) – سۆمەریەکان بە ھۆی ئەوەی کە زۆر ک□ن و خاوەن یەکەمین شارستانیەتی پێشکەوتوون ، ھه ر لەسەرەتاوە کاریگەریان بەسەر زۆر وڵات و میللەتەوە ھه بووەو ئێستاش ھه یە ،
(٣) – زڤیاچەمێ – زاوی جمی – یە، کە پێشتر لێکۆڵەران کە زمانی کوردیان نەدەزانی ، زەڤیا چەمێیان- بە زاوی جمی- نووسی و ھه ر ئاواش کەوتە نێو ئەدەبیاتی مێژووی کۆن و شوێنەوارناسی□و□ ، ھه

تا ماەستای گەورە بەڕێز (عەبدولڕەقیب یوسف) گەڕاندیەوە سەر ناوە ڕاستیەکەی خۆی . (٤) – شاری ژێرزەمینی دەرینکۆیەی باکووری کوردستان بە هەی گەورەیی و پر لە نهێنیەوە لە رووی دروستکردنەوە ، تائێستا بە زۆر ژمارە باسی چەندە ژێر چینەکانی دەکەن ، هه ندەک بە حەوت و هه شت و هه تا یازدە چینیش دەڕۆن لە باسکردنی چینەکانی دا.

(*٥) – تا ئێستا وادەزانرا کە هه ولێر تاکە شاری کۆن و ژیان تێیدا بەردەوامە! ئەوا شاری حەسەن کەیفیشی هاتە پاڵ ، کە هه وێیر ١٣٠٠٠ ساڵە ئاودانەو حەسەن کەیفیش ١٢٠٠٠ ساڵە، ئەم جووتە خوشکەش هه ردووکیان لە کوردستانن.

سەرچاوەکان:-

(1)-https://www.aspdkw.com/الاسس الذی اعتمدهاالسومریون قدیمافی وضعالتقاویم

(2)-https://www.facebook.com/dlshad zamua/مێژووی بە کارهێنانی ساڵنامەکان لە میسۆپۆتامیاو زاگرۆس!

(3)- https://www.bbc.com/Arabic/scienceandtech/2013/07130715_world_oldest_calendar

(4)- https://www.beytoote.com/art/nnegah-gozashte/introduction-calandars02-world.html

(5)- https://www.aljazeera.net/news/cultureandart/2018/12/27لمـــاذا یحتفل المسیحیونبمیلاد المسیحفی یومینمختلفین؟

(6)-https://abadgar-q.com/wikli/casare_Emiliani سـيزارە امیلیانی

(7)-readersadvice.com/mmeade/house/Holocene.html تقـویم الهولوسین

(8)-https://en.wilkipedia.org./wilki/Holocene_calandar تقـویم الهولوسین – ویکیپیدیا

(9)-وحدت قومی کرد و مادمنشاء،نژاد تاریخ تمدن کردستان،حبیب اله تابانی،ایران- تهران،چاپ اول١٣٨٠،ا

(10)-joumal.asi.org.ir/article_20665.htmlنمادگری ایینی در دورە نوسنگی اولیە:نگاه بە گۆبکلیدر جنوب شرق ترکیە

(11)-https://www.alaraby.co.uk/ترکیاتفتـح واحـدا مـن اقـدم المعابدفی العالم

(12)- https://dengekan.info/archives/17375 دێرینکۆیۆ لە نیوان جیهانی ژێرەوەی داستانی دەمموزی و بە هه شتی ژیرزەمینی جەمشید دا. دکتۆر مەولود ئیبراهیم حەسەن
(13)-https://www.kojaro.com/2018/9/27/155265 گوبکلی تپە -تاریخ
(14)- academia.edu/6930281/نمـــــــادگرایی آیینــــــــی در دورەء نوسنگیاولیە: نگاهی بەگوبکلی تپە در جنوب شرقی ترکیە بابک شیخ بیکلو اسلام.pdf
(15)-https://www.turkprees.co/node/76074مدینـــــــــــــة(شانلی اورفا)الترکیة تستعدللکشف عن (کاراهان تپة) اقدم الموقع الاثریة فی العالم
(16)- https://www.dailysabah.com/arts/new-karahantepe-settlement-may-be-old-than-gobeklitepe/news
(17)-https://www.kojaro.com/2017/10/27/128573/حصن کیفا شهر شناور با قدمت۱۰ هزارسال در ترکیە- کجارو
(18)- https://www.bbc.com/culture//article/20161202-place-where-history-began المکان القدیم حیث بدا التاریخ- ثقافة بی بی سی
(19)- https://www.facebook.com/Babylon.gods.gate.015/posts/1011483595536446/الحضارة السومرية مهد الحضارات
(20)-https://arabicpost.netاختراعات من بلاد ما بين النهرين
(21)-https//arabicpost.net/ السومريون
(22)-https://www.almothaqaf.com/d/e3/951542 اورکسترا: نوروز و الاعیاد السومریة خلیل ابراهیم خلیل
(23)-https://ar.wikipedia.org/تلال الاثرية فی اربيل

*

بۆ بەڕێزان سەرۆکی پەرلەمانی کوردستان وجێگرو سکرتیری پەرلەمان
بەڕێزان ئەنـدامانی لێژنەکانی ڕۆشنبیریی و کلتورو خوێندنی باڵاو توێژینەوەی زانستی
تەواوی ئەندامە بەڕێزەکانی پەرلەمانی کوردستان
بەڕێز وەزارەتی خوێندنی باڵاو توێژینەوەی زانستی
بەڕێز وەزارەتی ڕۆشنبیری و هونەرو لاوان
سڵاوی زانست و مێژوو و شارستانیەت .. نەورزی ساڵێ(۱۲۰۲۱) تان پیرۆز
با بەت : ساڵنامەی نەورۆز

ب□□زان..لە بەردەوامی زیاتر لە بیست ساڵی ل□کۆ□ینەوەو بەدوا داچوونی مێژووی و زانستیانە بەدوای نەورۆز دا ، دوو خاڵمان بۆ ڕوون بووەتەوە .
یەکەم: نەورۆز هه ر لەسەرەتاوە لە کوردستان سەری هه ڵداوەو هه ر لە کوردستانیش بە دنیادا بڵاو بووەتەوە.
دووەم: تەمەنی نەورۆز دوازدە هه زار ساڵەو شوێنی سەر هه ڵدانە کەشی (شاری ژێر زەمینی هه شت چین لە ژێر چین دێرینکۆیۆ) ی کوردسانی باکوورە.
هه ر بۆیە پێشنیار دەکەین کە (ساڵنامەی نەورۆز) ی بە بڕیارێکی یاسایی بە تەمەنی (١٢٠٢١) ەی ئەمساڵیەوە بکرێت بە فەرمی و ساڵانە پەرلەمان ئەو ساڵنامەیە وەک ساڵنامەی فەرمی پەرلەمان و حکومەت کوردستان چاپ بکاو بڵاوی بکاتەوە ، بەرنامەی ساڵانەی خۆی لەسەر دابمەزرێنێ وحکومەت و پەرلەمان سوێندی یاسایی خۆیان لە ڕۆژی نەورۆزدا بخۆن.
چۆن نەورۆزو دێرینکۆیۆی و شانەدەرو حەسەن کێف و گرێ ناڤوکێ و بێستان سووروکاراهان تەپە و قەڵای شاری هه ولێری دەستە خوشکی ، هه موویان پێکەوە سەرتای تەقینەوەی شارستانیەتن لە کوردستان و هه موو جیهان تەمەنیان دوازدە هه زار ساڵە ، کە لە هیچ شوێنێکی تری جیهان ئەوەندە شوێنی گرنگ و کۆن پێکەوە دەسناکەوێ. هه ر ئەو کۆنی و گرنگیەی شارستانیەتش بوو وای لە دکتۆر سیزارەو ئیمیلیانی و هاوڕاکانی کرد ، داوای (ساڵنامەی مرۆڤایەتی) بکەن بە تەمەنی دوازدە هه زار ساڵیەوە، ئێستاش پێویستە پەرلەمانی کوردستان بە(ساڵنامەی نەورۆزی دوازدە هه زار ساڵەیی) دیاریەکی گرنگ و مێژووی پێشکەش بە مرۆڤایەتی بکات و هه وڵیش بدا بیکات بە ساڵنامەیەکی جیهانی و هه موو مرۆڤایەتی.
لەگەڵ سڵاوی دووبارە .
پرۆفیسۆری یاریدەدەر دکتۆر مەولود ئیبراهیم حەسەن
پسپۆری ئەفسانەو مێژووی ئەفسانەی کوردستان.
زانکۆی سەلاحەدین/ هه ولێر – نەورۆزی ١٢٠٢١.

*

بۆ بەڕێز سکرتێری گشتی نەتەوە یەکگرتووەکان ه□زا(ئەنتۆنیۆ گویتیریش)
سڵاوی زانست و مێژوو وشوێنەوارو شارستانیەت
نەورۆزی ساڵی ١٢٠٢١ تان پیرۆز
با بەت: ساڵنامەی نەورۆز ،ساڵنامەی مرۆڤایەتی

(Holocene calender)

بەڕێز جەنابی سکرتێری گشتی نەتەوە یەکگرتووەکان

لە کاتیک دا لە دڵەوە (جەژنی نەورۆزی ساڵی ١٢٠٢١تان) لە پیرۆز دەکەم ، دەخوازم لەم بۆنە یە داچەند پێشنیارو داواکاریەک لە بارەی نەورۆزەوە بخەمە بەرچاوی بەڕێزتان و کۆمەڵە گشتی و ڕۆشنبیریی وکلتور و تەواوی بەڕێزانی پەیوەند دار.

بەڕێزان ..کۆمەڵەی گشتی نەتەوە یەکگرتووەکان لە ساڵی ٢٠١٠ دا جەژنی نەورۆزتان وەک جەژنی نیو نەتەوەیی جهیان ناساندو نەورۆزتان وەک – کلتوری ئاشتی – پێناسەکردو بەمەش بەڕاستی کاریکی جوان و پیرۆزکراوە،

بەڵام؛ بەداخەوە لە ڕووی زانستی و مێژوویی لە زیاتر ناساندنی جەژنی نەورۆز دا چەند هه ڵەیەکی زانستی کەوتە نێو بە فەرمی کردنی نەورۆز لە لایەن نەتەوە یەکگرتووەکا نەوە..

هه ڵەکانیش ئەمانەن :-

یەکەم : جەژنی نەورۆز وەک جەژنێکی ئێرانی ناسێنرا ، لە کاتێک بە لێکۆڵینەوەی زانستی دەرکەوتەووە، کە نەورۆز لەسەرەتاوە لە کوردستان سەری هه ڵداوەو هه رلەکوردستانیش بە دنیادا بڵاو بووەتەوە ، چۆن جەژنی نەورۆز هه مان جەژنی – زەگمەک – ی(داستانی دەمموزو عەشتار) ی سۆمەریەکانەو تەمەنی ١٢٠٠٠ هه زار ساڵەو شوێنی هاتنەوەر سەر دنیای دەمموزیش کەدەکاتە ڕۆژی نەورۆز (شاری ژێر زەمینی هه شت چین لە ژیرچینی دەرەنکەیە) ی باکووری کوردستانە، هه ر بۆیە نەورۆز جەژنێکی کوردستانیە ، نەک ئێرانی .

دووەم: وەک دەرکەوت تەمەنی نەورۆز (١٢٠٢١ ساڵ) ە و (٣٠٠ ساڵ) نیە ، وەک لە بەیاننامەکەی کۆمەڵەی گشتی نەتەوە یەکگرتووەکان دا هاتبوو، بۆیە پێویست دەکات ئەمە ڕاست بکریتەوە و بە سازییەکی گەورەی وەک نەتەوە یکگرتووەکان ناکرێ بکەوێتە هه ڵەیەکی مێژوویی ئاوا.

سێیەم: ڕۆژی نەورۆز ٢١/٣ نیە! بەڵکو ١/١ ساڵی نوێی سۆمەری کوردیە ! ٢١/٣ کەوتنە بەرامبەر یەکی یەک جەژنە لە دوو ساڵنامەدا ، بۆیە نەورۆز سەری ساڵی سۆمەری کوردیە، نەک ٢١/٣ ی زایینی ! ئەمەش دەخوازێ ڕاست بکرێتەوە.

پێشنیارەکەش ئەوەیە ، لە کاتێک دا ئەوە ١١ ساڵە نەورۆز بە فرمانی نەتەوە یەکگرتووەکان بووە بە جەژنی نێودەوڵەتی ، هه ر بۆ یە دەخوازێ بە پێی ساڵنامەی نەورۆزەی خۆی یادبکریتەوە و بە ئەمەش کارێکی زۆر جوان و پیرۆز دەبێت ، ئەگەر ساڵنامە نەتەوە یەکگرتووەکان – ساڵنامەی نەورۆزی ١٢٠٢١ساڵە – بڵاو بکاتەوە لە ڕۆژی سەری ساڵی نەورۆزی هه موو ساڵێکی داهاتوودا ، وەک ئەو

داوایەی کە (دکتۆر سیزارێ ئیمیلیانی) و هاوڕاکانی لە ناو□استی
سەدەی ڕابردوو داوایان کرد بوو ، دەهە زار ساڵ بخرێتە سەر
ساڵەکانی زایینی و بەمەش – ساڵنامەی مرۆڤایەتی – دەکەوێتە کار،
کە هە موو شارستانیەتەکانی مرۆڤایەتی دەگرێتە خۆ و دەبێت
بە١٢٠٢١ساڵ . دیارە ئەمە بە مانای ڕەتکردنەوەی ساڵنامەکانی تر
نیە ! بەڵکو بەم ساڵنامەیەی نەورۆز هە موو مرۆڤایەتی دەبێت بە
خاوەنی یەک مێژووی کۆن وشارستانیەتی دوازدە هە زارساڵەیی.
لەگەڵ ڕێزو خۆشەویستی دووبارە .

[بۆ بینینی وێنەی شوێنەوارە دێرینەکان کلیکی ئێرە بکەن …]()

پرۆفیسۆری یاریدەدەر دکتۆر مەولود ئیبراهیم حەسەن
پسپۆری ئەفسانەو میژووی ئەفسانەی کوردستان
زانکۆی سەلاحەدین / هە ولێر
نەورۆزی ١٢٠٢١- هە ولیر ،کوردستان